

Денисові Анатолійовичу Шмигалю,
Прем'єр-міністрові України,
Голові Кабінету Міністрів України

Спільне звернення екологічних громадських організацій

щодо "Переліку пріоритетних для держави інвестиційних проєктів до 2023 року"

Ми, представники та представниці українського громадянського суспільства, щиро вітаємо ідею створити "Перелік пріоритетних для держави інвестиційних проєктів до 2023 року", затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2020 р. № 1581-р (далі – "Перелік"), адже це дає можливість Україні не тільки правильно розподілити ресурси, але й продемонструвати втілення цілей сталого розвитку, які є основою світової економіки XXI століття.

Однак ми стурбовані тим, що екологічна безпека досі не є пріоритетною для Уряду. Перелік містить низку контроверсійних проєктів, які потенційно можуть завдати шкоду навколишньому природному середовищу та суспільству. Не всі проєкти є інноваційними та відповідають концепції Промисловість 4.0, тобто, використовуючи найсучасніші технології, не завдають шкоди навколишньому природному середовищу.

1. Будівництво Канівської ГАЕС

Проєкт "Будівництво Канівської ГАЕС", розроблений ще у 1980-их рр. та має більш сучасні альтернативи з використанням відновлюваних джерел енергії. Консультанти Європейського інвестиційного банку, основного міжнародного інвестора проєкту, констатували наявність недоліків у документації з оцінки впливу на довкілля та застосування методик, які не відповідають сучасним тенденціям при здійсненні оцінки ризиків.

Серед ризиків проєкту:

- Недостатнє обґрунтування економічної доцільності проєкту

Гідроакumuлюючі електростанції не є самостійними джерелами енергії. Вони втрачають 25-30% спожитої електроенергії. Втрати Канівської ГАЕС становитимуть приблизно 282 млн. кВт*год в об'єднаній енергетичній системі щорічно¹. Доцільність спорудження ГАЕС обґрунтовується необхідністю покривати добові пікові навантаження. Натомість Україні достатньо буде переглянути систему денного і нічного ціноутворення, адже вона не чітко відображає тенденції реального попиту, та використовувати системи управління попитом згідно з рекомендаціями Міжнародного енергетичного товариства.

¹ Що не так з Канівською ГАЕС. Або ризики проєкту будови Канівської гідроакumuлюючої електростанції, НЕЦУ (2016), <https://necu.org.ua/scho-ne-tak-z-khaes/>

Сумнівів щодо економічної доцільності реалізації проекту додає ще той факт, що Канівську ГАЕС планують споруджувати в регіоні, де відсутні великі виробники та споживачі електроенергії.

- Техногенні, екологічні та соціальні ризики:

- складні геологічні умови будівництва та роботи станції (зсуви ґрунту, руйнування берегів), руйнування основних гідроспоруд ГАЕС, ризик техногенної катастрофи внаслідок застарілості будівельних конструкцій;
- підтоплення, що може негативно вплинути на умови життя населення та доступ до питної води;
- вторинне радіоактивне та органічне забруднення води Канівського та Кременчуцького водосховищ, яке призведе до збитків для рибного господарства, сфери туризму та рекреації, ризику зараження питної води населення Канева, Черкас та ін. міст;
- руйнування берегів Канівського водосховища та розмивання Зміїних островів, які є частиною Канівського заповідника;
- знищення археологічних цінностей, які знаходяться скрізь у зоні будівництва.

- Незадовільна оцінка впливу на довкілля та недостатнє залучення громадськості

Запропонований проект не пройшов громадське обговорення, що порушує вимоги національного та міжнародного законодавства, зокрема Організації ЄК ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. В екологічній експертизі не враховано вплив на об'єкти культурної спадщини та природоохоронні території.

2. Будівництво Каховської ГЕС-2

Це ще один контроверсійний проект, що викликає занепокоєння громадськості з таких причин:

- Відсутність обґрунтування економічної доцільності

Необхідність побудови ГЕС аргументують високою маневреністю гідроенергетики. Однак, існують альтернативи, на спорудження яких потрібно набагато менше коштів і часу, а електроенергію такі об'єкти можуть видавати практично миттєво. Наприклад, в Австралії компанія "Tesla, Inc." побудувала акумуляторну станцію Hornsdale Power Reserve вдвічі меншої потужності всього за 2 місяці. Вартість такої системи була значно дешевшою – 114 мільйонів доларів порівняно з 500 мільйонами євро, які ПрАТ "Укргідроенерго" планує залучити за рахунок кредиту під державні гарантії. З огляду на це витрачені кошти доведеться повертати або через підвищення цін на електроенергію для споживачів, або з державного бюджету та коштів платників податків.

- Техногенні, екологічні та соціальні ризики:

- складні геологічні умови будівництва та роботи станції (зсуви ґрунту, руйнування берегів), руйнування основних гідроспоруд, ризик техногенної катастрофи;
- приналежність земельної ділянки під будівництвом до Смарагдової мережі. Це – територія особливого природоохоронного значення відповідно до Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція). Це означає, що види флори і фауни, оселища, які знаходяться на цій території є унікальними та особливо цінними в Європі. Україна, яка ратифікувала Бернську конвенцію, зобов'язана забезпечувати охорону середовищ існування та видів флори і фауни для уникнення будь-якої можливої шкоди. Очевидно, що реалізація проекту "Будівництво Каховської ГЕС-2" означатиме порушення Україною своїх міжнародних зобов'язань;

- здійснена оцінка впливу на довкілля не враховує оцінку впливу на нерестовища, передусім – на останні нерестовища мігруючих осетрових видів риб, занесених до Червоної книги України. Не було здійснено й оцінку наявності передбачених законодавством рибиходних каналів. Це ставить під загрозу біорізноманіття головної річки країни і виконання зобов'язань згідно з Конвенцією CITES та Національним планом дій щодо збереження осетрових видів риб в Україні на 2021-2030 роки²;
- у звіті з оцінки впливу на довкілля не до кінця розкриті екологічні та соціальні фактори, наприклад, не враховується необхідність затоплення земель приватної власності та відшкодування завданих збитків;
- підняття рівня води внаслідок будівництва Каховської ГЕС-2 спричинить руйнування архітектурної пам'ятки Середньовіччя – Вітовтової вежі та паркової зони Нової Каховки.

- Несумісність зі світовим спрямуванням на відновлення екосистем

ООН оголосила період з 2021 по 2030 роки Десятиліттям відновлення екосистем. Європейський зелений курс, який підтримує Україна, визначає одним із завдань необхідність відновлення річкових екосистем. Єврокомісія ухвалила Стратегію біорізноманіття ЄС до 2030 року (EU Biodiversity Strategy for 2030), що передбачає вивільнення річок, які були зарегульованими. Таким зарегульованим є і Дніпро. Тому потрібно починати зворотній процес – збільшення вільнотекучих ділянок на Дніпрі саме з Каховського водосховища, яке є найменш ефективним, зважаючи на кількість затоплених територій, об'єм води, що використовується, та енергію, яка виробляється³.

3. Слов'янська ТЕС ПАТ "Донбасенерго". Реконструкція енергоблока ст. № 6 з розділенням на енергоблоки № 6б та № 6а потужністю 330 МВт кожний

Щоб стримати зміну клімату на рівні 1,5-2°C, як того вимагають учені та Паризька угода (підписанкою якої є й Україна), видобуток і спалювання викопного палива потрібно повністю припинити протягом наступних 20-30 років.

У цьому контексті проголошена заява про будівництво нових вугільних потужностей викликає щирий подив, адже ставить під сумнів кліматичні зобов'язання України, а також зобов'язання згідно з Договором про Енергетичне Співтовариство⁴.

- Несумісність з принципами Європейського зеленого курсу, який підтримує Україна

Європейський зелений курс – це масштабне бачення трансформації усіх секторів економіки ЄС, що включає в себе відмову від викопного палива та досягнення вуглецевої нейтральності до 2050 року.

Український уряд протягом останнього року відкрито декларує готовність та необхідність доєднання до Європейського зеленого курсу. Більш того, Міністерство енергетики планує "відобразити ключові елементи цієї європейської ініціативи в новій редакції Енергетичної стратегії".

² Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 391 від 28 Грудня 2020 року "Про затвердження Плану дій щодо збереження осетрових риб (родина Acipenseridae) в Україні на 2021-2030 роки", <https://mepr.gov.ua/documents/3182.html>

³ Andriy Skrypnyk, Olha Holiachuk: Risk Assessment of Use of the Dnieper Cascade Hydropower Plants. ICTERI 2015: 204-213, http://ceur-ws.org/Vol-1356/paper_105.pdf

⁴ Позиція Екодії щодо будівництва нового блоку Слов'янської ТЕС, Екодія (2020), <https://ecoaction.org.ua/budivnytstvo-novoho-bloku-slovtes.html>

- Підвищені вимоги щодо безпеки

Подібні великі інфраструктурні проєкти з довготривалим економічним циклом повинні:

- проходити процедуру оцінки впливу на довкілля та громадські консультації;
- відповідати нормам ЄС щодо умов надання державної допомоги, зокрема державних гарантій для міжнародного кредитування;
- в технічному плані пропонувані нові спалювальні установки повинні відповідати кодексу найкращих доступних технологій та жорстким вимогам щодо дотримання граничних викидів двоокису сірки, оксидів азоту та зольного пилу відповідно до положень Директиви про промислові викиди 2010/75/EU.

Також наголошуємо на тому, що необхідно враховувати ризик знецінення капіталу, інвестованого в застарілі технології, в умовах швидкого технологічного перетворення галузі та нестабільності енергетичних ринків.

- Невідповідність сучасним практикам європейських країн

Минулого року Україна та Німеччина започаткували енергетичне партнерство. Ми сумніваємося, що надання державних гарантій на будівництво нових потужностей Слов'янської ТЕС включено та відповідає духу підписаної країнами заяви про співпрацю. У федеральному німецькому уряді розуміють необхідність відмови від використання вугілля та закриття вугільних електростанцій. ФРН має більш ніж 60-річний досвід трансформації власного енергетичного сектору та минулого року повністю припинила видобуток кам'яного вугілля. Усі вугільні електростанції держави планують закрити не пізніше 2038 року.

Україна має унікальний шанс долучитися до розбудови нової енергетики на основі інноваційних технологій та повинна переймати передовий досвід Німеччини в сфері справедливого енергетичного переходу.

Ми наголошуємо, що "чиста та якісна нова енергетика" держави не може базуватися на постійній підтримці застарілої та брудної вугільної галузі, вони є взаємовиключними.

4. Будівництво енергоблоків № 3, 4 Хмельницької АЕС

Низка громадських організацій висловлювала свою стурбованість щодо цього проєкту у спільному зверненні до Президента України⁵. Однак жодних коментарів з боку влади заявники не отримували. Ми коротко нагадаємо питання, що непокоять громадянське суспільство:

- Залучення російського постачальника

Кориговане ТЕО проєкту будівництва блоків №3, 4 ХАЕС передбачає використання реакторної установки ВВЕР-1000 виробництва чеського постачальника "SKODA JS a.s.", який був обраний без проведення тендеру. Втім ця компанія з 2005 року належить російському холдингу ОМЗ, що внесений в "санкційний список" Ради національної безпеки та оборони (РНБО) України. Єдиним альтернативним постачальником може бути "Атомстройекспорт" – інша російська компанія. Відтак знову не вдасться позбутися енергетичної залежності від країни-агресора. Укладання угоди із "SKODA JS a.s." буде суперечити Указу Президента України №176/2018 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 червня 2018 року «Про застосування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів

⁵ Звернення громадськості до Президента України щодо добудови ХАЕС, Екодія (2020), <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Zvernennia-hromadskosti-do-Prezydenta-shchodo-dobudovy-KhAES-1.pdf>

санкцій»" та пункту 3 Розпорядження Кабінету Міністрів 579-р від 26 липня 2018 "Про схвалення ТЕО «Будівництво енергоблоків №№3,4 ХАЕС»".

- Непідтверджена надійність існуючих будівельних конструкцій

Будівельні конструкції були споруджені ще у 1980-х рр., тому сумнівною виглядає їхня безпечність протягом наступних 40-60 років. Згідно з оцінкою стану "окремих будівельних конструкцій реакторного відділення", проведеною ще у 2012 році, частина з них перебуває у аварійному стані і має бути демонтована, а решту можна використовувати лише після проведення ремонтно-будівельних робіт. Хоча саме на цих конструкціях відповідно до ТЕО планується спорудження енергоблоків № 3, 4 ХАЕС. У 2016 році Міністерство енергетики та вугільної промисловості України вимагало провести додаткову експертизу міцності будівельних конструкцій, однак досі вона проведена не була.

- Непідтверджена можливість обладнати блоки додатковими системами безпеки

У зв'язку зі зміною норм і стандартів безпеки при проектуванні реакторних установок, що відбулася з початку спорудження, з'явилася необхідність будівництва додаткових систем безпеки. Однак, оскільки такі системи не були передбачені у вихідному проекті, потрібно ще підтвердити можливість їх створення, зважаючи на міцність будівельних конструкцій.

- Непідтверджена достатність води для охолодження чотирьох реакторів на ХАЕС

Зважаючи на збільшення тривалості спекотних періодів та зменшення кількості опадів, вже у 2020 році ХАЕС була змушена використовувати для охолодження 2 реакторів додаткову воду із р. Горинь. Бракує певності, чи вистачатиме води після спорудження 3 і 4 реакторів. Однозначним є те, що потрібно провести оцінку впливу прогнозованих змін водності річок регіону на проект, а також оцінку впливу проекту на водозабезпечення та загалом екосистему регіону.

- Ризик суттєвого зростання вартості та часу спорудження

Світові тенденції свідчать, що поряд із здешевленням вартості спорудження відновлюваних джерел енергії, зокрема вітрових та сонячних електростанцій, вартість будівництва АЕС тільки зростає. Наприклад, для подібного проекту АЕС Маховце з удвічі меншою потужністю закладений утричі більший бюджет, аніж для ХАЕС, загальною сумою 5,4 млрд. євро. Ми впевнені, що заявлена ДП НАЕК "Енергоатом" вартість спорудження енергоблоків № 3,4 ХАЕС виглядає вкрай нереалістично, якщо порівняти зі світовою практикою, особливо за умови залучення міжнародної компанії для добудови.

5. Проекти щодо управління відходами

Ми також звернули увагу, що Уряд пріоритизує проекти управління відходами, але не завжди йдеться про заснування кращих доступних технологій та ієрархії поводження з відходами. Немає проектів щодо зменшення кількості утворюваних відходів (наприклад роздільний збір та компостування органіки, заборона одноразових пластикових пакетів, нові стандарти для пакування), натомість передбачене будівництво сміттєспалювальних заводів у містах Краматорську та Маріуполі.

Сьогодні у ЄС спалюється понад 80 мільйонів тон відходів, оскільки свого часу країни інвестували в зменшення кількості відходів, що потрапляють на звалища. Спалювання відходів часто представляють як розумний спосіб усунути проблему зі сміттям і навіть створити додаткове джерело енергії. Однак дослідження показують, що ситуація набагато складніша. Ось кілька причин:

- Вплив на здоров'я

Спалювання відходів (зокрема з використанням найновітніших технологій), призводить до викиду таких токсичних речовин, як свинець, ртуть, діоксини, фурани, та ін. у повітря, воду та ґрунти. Токсини, що містяться у викидах, летючій золі (а її лишається до 30% від сміттєспалювання) та шлаках у місцях спалювання відходів, можуть переміщатись на великі відстані, відкладатись у ґрунтах і воді, тканинах рослин і тварин, зрештою потрапляючи в людський організм. Навіть найсучасніші технології не здатні запобігти викиду небезпечних речовин, які можуть призвести до зниження функції легенів, репродуктивної функції, ендокринних захворювань, нерегулярного серцебиття, серцевих нападів та передчасної смерті.

- Енергія з відходів не є більш екологічною

Сміттєспалювальні заводи витрачають велику кількість матеріалів багаторазового використання, щоб виробляти лише невелику кількість енергії. Переробка та компостування можуть заощадити до п'яти разів більше енергії, якщо порівнювати з тією, що утворюється внаслідок спалювання відходів (waste-to-energy). На відміну від енергії вітру, сонця або хвиль, відходи не надходять від нескінченних природних процесів. Навпаки, вони отримуються з вичерпних ресурсів, таких як корисні копалини, викопне паливо та ліси, що вирубуються нестійкими темпами. Інвестиції можна з більшою ефективністю вкласти в екологічно безпечні та енергозберігаючі практики, зокрема запобігання, повторне використання, переробка та компостування (відповідно до Ієрархії управління відходами, впроваджені Директивою 2008/98/ЄС Європейського парламенту і Ради Європи від 19 листопада 2008 р.).

- Вплив на зміну клімату

Під час спалювання сміття виділяється 1355 кг CO₂ за мегават-годину виробленої електроенергії. Для порівняння: на вугільних ТЕЦ виділяється 1020 кг/мегават-годину. Наприклад, Данія, яка продає сміттєспалювальну галузь у Європі, нещодавно виявила, що її сміттєспалювальні установки викидають удвічі більше CO₂, ніж передбачалося спочатку. Це призвело до того, що країна не виконала цілі Кіотського протоколу щодо скорочення викидів парникових газів. Тобто збільшення кількості сміттєспалювальних установок в Україні може призвести до порушення нею міжнародних зобов'язань відповідно до Кіотського протоколу, який держава ратифікувала у 2004 році.

- Фінансовий тягар

Інсинератори, спалювальні установки, є найдорожчим методом отримання енергії та поводження з відходами. Вони створюють значне економічне навантаження для міст. Як наслідок, деякі муніципалітети мають значні непогашені борги, чи зобов'язані підписувати довгострокові контракти щодо забезпечення певної кількості відходів упродовж 20-30 років, щоб повернути інвестиційні витрати.

- Порівняно менша кількість робочих місць

Спалювання відходів потребує великих інвестицій, але дуже мало робочої сили, тобто інсинератори створюють мало робочих місць. Водночас повторне використання, компостування та переробка, навпаки, приносить користь всій економіці, створюючи принаймні в десять разів більше робочих місць, ніж сміттєзвалища або сміттєспалювальні заводи.

- Несумісність з круговою економікою

Спалювання відходів несумісне із замкненою круговою економічною моделлю, оскільки сміттєспалювальні заводи знищують цінні матеріали. Зменшуючи об'єм, але збільшуючи токсичність відходів, спалювання просто замінює один потік відходів іншим.

Сміттєспалювальні установки також підтримують лінійну економічну модель, видобуваючи первинні матеріали, лише щоб витратити їх в кінці.

- Альтернатива існує – це Zero Waste міста

Розвинуті країни відмовляються від сміттєспалювання на користь zero waste підходу. В ЄС вже більш ніж 400 міст, а також два міста в Україні (Львів та Люботин) взяли на себе зобов'язання поводитись із ресурсами та відходами відповідно до Ієрархії: Запобігання, зменшення, повторне використання, переробка та компостування.

Тому включення подібних проєктів до "Переліку" викликає сумніви.

Загалом варто зазначити, що застарілі проєкти будівництва великих централізованих потужностей традиційної енергетики, із залученням кредитів та державних гарантій не відповідають інтересам споживачів та суперечать євроінтеграційному курсу України. Зокрема це не відповідає стратегіям розвитку ENTSO-E, які зосереджуються на інноваційних технологіях та інтеграції ринків.

ENTSO-E – європейська мережа операторів системи передачі електроенергії, що об'єднує 43 операторів у 36 країнах Європи. Інтеграція об'єднаної енергетичної системи (ОЕС) України до загальноєвропейської ENTSO-E передбачена Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС. НЕК "Укренерго" визначає це однією зі своїх ключових стратегічних цілей. У 2017 році компанія підписала Угоду про умови майбутнього об'єднання енергосистеми України з енергосистемою континентальної Європи. Того ж року НЕК "Укренерго", НАЕК "Енергоатом", ПрАТ "Укргідроенерго", ТОВ "ДТЕК Енерго", ПАТ "Центренерго", ПАТ "Донбасенерго" уклали Меморандум про спільну діяльність щодо інтеграції ОЕС України до ENTSO-E.

Головне завдання ENTSO-E – забезпечення стабільності функціонування європейської енергосистеми та її сталого розвитку. Це досягається шляхом розбудови гнучкої децентралізованої енергетики, коли замість кількох великих станцій електроенергію, передусім у пікові години, виробляють безпосередні споживачі. Мова йде про домашні накопичувачі енергії, сонячні панелі на територіях заводів, що покривають їхні потреби в періоди найбільшого попиту.

У своїх програмних документах ENTSO-E рекомендує операторам застосовувати економічно вигідний підхід до балансування системи – керування попитом. Це може досягатися як диференціацією "нічних" і "денних" тарифів, так і віддаленим впливом на споживання – встановлення розумних лічильників чи надання диспетчерам можливості безпосередньо керувати пристроями в будинку. Перевага такого підходу – уникнення великих витрат для спорудження нових електростанцій, а також формування у суспільстві відповідального ставлення до енергоспоживання.

Зважаючи на зазначене, не зрозуміло, на підставі яких факторів здійснювалася пріоритизація проєктів у зазначеному Переліку. Ми наполягаємо на тому, що потрібно було враховувати соціальний та екологічний вплив таких проєктів, а також відповідність міжнародним зобов'язанням України, зокрема Угоді про асоціацію з ЄС, Паризькій угоді, Європейському зеленому курсу, Договору про Енергетичне Співтовариство та ін.

Просимо Кабінет Міністрів переглянути "Перелік пріоритетних для держави інвестиційних проєктів", залучивши до розробки нової редакції громадськість.

Ми закликаємо Кабінет Міністрів України повністю відмовитися від реалізації проєктів "Будівництво Канівської ГАЕС", "Будівництво Каховської ГЕС-2" та "Будівництво енергоблоків № 3, 4 Хмельницької АЕС", "Слов'янська ТЕС ПАТ "Донбасенерго", "Реконструкція енергоблока ст. № 6 з розділенням на енергоблоки № 6б та № 6а потужністю 330 МВт кожний", оскільки вони становлять загрозу для навколишнього природного середовища та національної безпеки, не відповідають потребам сучасного суспільства, недоведена їхня економічна доцільність, натомість існують альтернативи, що відповідають міжнародним зобов'язанням України в енергетичній та екологічній сферах.

Просимо надати роз'яснення позиції Кабінету Міністрів України щодо наведених фактів у передбачений законом "Про звернення громадян" строк на адресу: Екодія, а/с 26, Київ, 01032 та на електронну адресу: vo@ecoaction.org.ua.

Звернення підтримали:

ГО "Центр екологічних ініціатив "Екодія"

ГС "Всесвітній фонд природи Україна" (WWF Україна)

ГО "Екоклуб"

ГО "Zero Waste Society"

ГС "Zero Waste Alliance Ukraine"

ГО "Нуль відходів Львів"

ГО "Центр громадських та медійних ініціатив"

Коаліція "Енергетичний перехід":

1. ГО "Екодія"
2. ГО "Екоклуб"
3. ГО "Хмельницький енергетичний кластер"
4. ГО "Ekoltava"
5. ГО "Всеукраїнська Агенція Інвестицій та Сталого Розвитку"
6. ГО "Місто Сонця"
7. ГО "Безпечний хаб "ПравоPolice"

ГО "SaveDnipro"

ГО "Єдина Планета"

ГО "Офіс довкілля"